

לא היה צורך להתייחס את המורה אלא מהחוקל הנב לנס
 (שעור יב-ג), שהיא מצינה האלוני שנתכאו ישרא, ומה טעם פתח בבטלי...
 - לשון ר"י. ביש פירושו למקרא -

יש לומר כי ספר המורה, כמובן הפסול של ספר המצוות, אכן
מתחיל מאוגו פסוק 'החוקל הנה' ובתפלו ר"י: 'שהא מצינה האלוני וכו'; אומנם
 אלטה של ה**צורך** להתייחס המורה, כלו לקבוצ התיחא הכתב המורה, יש משמעות
 רחבה ביותר. לכן אמרו ר"י "אין מקלמט ומאחר המורה", ורבו מצה סי המורה
 היא נצחית, ולא שייך כלל אחר וקדם בצד הנצחי של האמת. אבל, ה**תגלות** המורה
 באה לפי סדר. יוצא כי ה**צורך**. להתייחס כתב המורה מפסוק זה או אחר בא פיוקא
 מהצורך לכתוב אוגה. - וכך הוא חזירא פאחר "אחר ר' יצחק, לא איצטדיק
 אונייתא למנה אלא מהחוקל הנה אכס, (פולט בא, ע"ל). ובנה הסדר הפסול והתייחס
 הוא סדר ה**תגלות** המעונה, ומתילא כמובן המענה האלוני שנתכאו אשאל, בפנקס
 ר"י; האלר המורה ישאל עסקינן, בדכתיב, "עאת המורה אלה למ מלה לפני
 בן-ישראל".

לפיכך, הוכח הכתוב להקדים פתיחה לדבריו, דכתינו: (שעור יב-א, ג)
 "ואמר הי אז מלה ולא אפרון גבול מלכים לאמר, בחוקל הנב וכו, דכחו אל כו דבר
 הנ ישכח וגו'"; לכן היה צורך גדול לפרש מי הם מלה ואהיון האמורים כאן, ומה
 מדליהם במעשים; עי הם דבר בן-ישראל, ומי הי אלוני. הדברים המתגלה אליהם. היאכך,
 היה לו להאריך פתיחה ספר המורה למפורז עד "אלכ האלוני השלם אמאל ובאלר ההביות",
 (בבא' קיד). יוצא איהו, כי כונה שאלה ר"י. לפי מנהגות, לפי ציך לשון, על מלה
 בבטליה בפתח, וכי קאמר: "ומה טעם פתח בבטליה, ולא באלה תולדו", ולצמו
 וניעקו צמו.

לפי זה, ברור מאור כי כל עניני הספורים שבחומש, ובדוקר התלאללו-
התאללו כינו בתיבה עוכוחת לספר המעונה, ולאפוקי מאן באטר. שאן ביניהם
 קלר בדכס, קו לקו בו לדו. נענא לאל אויך יריצת הטיקאל הנכ נקבו "מורה",
 וכתיבתא' במסכת ברכות (ה-א): "אמר ר' לוי הי חמא אמר ר' שמעון בן אקיל
 מאי דכתיב, "ומתוך אן אל למאג האגן ובמורה והמענה אלכ נכתי' לבוראגם",
 לוחוץ אלו דלמת הדביות, תורה זכ מקרא, והמענה זה מערב, אלו ככתי' אלו
 (האיים וכתבים, להורותם זכ אמר, מלמד זכאלם נתי' לעלם מסינ - ע"כ."

ופירש דל"י "תורה זה מקרא: חומל, שמצדו לקרא בתורה, כאו', כי העבודה לקראו בתורה שיצת לכל החומל, ולא פוקא לפסוקי המצוות התלמודים הם כמצוות מה והתלמוד.

..

וכנה, במשך הכיורג אבד רוב הדם הנוצר את הפנת התקרא בתורה, עד כי נוצר קדש עמוק בין הגוה אמונת ישראל אחד, ולומר העבודה מאיקן. וכברי נצלה הדבר לא רק כמלג תורג, אלא כלן דמים תולדה, הגם כי מתייחסים לטארה לאומה מורה. גאלו רבים עם טובים מהבסיס נאמנותם ו/או אמונתם על הקפוג תאולוגיאל-פילוסופיאל מרחוק גלו, ואילו מצד אחר לימוד ההלכה מנתק לרוב מליצוג התקרא כמורה ובכך מתרחק והאלק מלול. דרך-אצל האבות - ומי יקד אם לא לדג כמא אעמו צ"ל: "יפה שיחתן של דברי אבות לפני התקום ממורתן של בנים". (ד' גל' על בג' כב- מב) -

זה למדנה מארבעים שנה הא ז"ל. לומר ולומר קרובים תורת התולדות - מפי סופרים וספרים. גמלונת מפי מרגבי הרב דוד אלטנ' צ"ל שהצ רב האל. גמלונת, ר' יעקב וורדין צ"ל בקרבת, ובמא. ארצב מפי מוני. ורבי הרב רבי - יהונד הכהן-קוק צ"ל. הם גילו לפני שיגה רל', הסוגר', המהלל, הא"יה, הפני-צניק מוצד, בגולל תורה התולדות. שנים מהלמדי. אב' אבריאלה בוגל וער ילרל פי בקו קמלונת צ"ל אלה למכו ולימרו הזקבילג נצלים מרכיבים בתורה התולדות, קבולו על עצמם לפרנס כנה מרשימותיהם המסתמכים על שידוי. גזל-פה המלך שנים. הגם שדברים אלה לא נכתבו על יב', תופה והיכח נתינות אצמדותם, גמלר ציינתי בהתבניהם ומצאתי אותם נאמתי לולו רבוי ובהגתם, וכמאם לפדסום.

בהכנת החוקן אדם דוג, ירושלים, לבת השעה

א. אלטנ'

יהודא ליאון אלטנ'

דברי פתיחה

"לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ'החדש הזה לכם' (שמות יב ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית..."
(לשון רש"י בפירושו למקרא)

ויש לומר כי ספר התורה, במובן הפשוט של ספר המצוות, אכן מתחיל מאותו פסוק "החודש הזה", וכדמפרש רש"י, "שהיא מצווה ראשונה" וכו'. אומנם לשאלה של הצורך להתחיל התורה, כלומר לקבוע התחלה בכתב התורה, יש משמעות רחבה ביותר, שכן אמרו ז"ל "אין מוקדם ומאוחר בתורה" (בבלי פסחים ו ע"ב), ורצו בזה כי התורה היא נצחית, ולא שייך כלל אחור וקדם בצד הנצחי של האמת. אבל התגלות התורה באה לפי סדר. יוצא כי הצורך להתחיל כתב התורה מפסוק זה או אחר בא דווקא מהצורך לכתוב אותה; וכך היא הגרסה בזוהר (פרשת בא, דף לט ע"ב): "אמר רבי יצחק, לא אצטריך אורייתא למכתב אלא מהחדש הזה לכם". ובזה הסדר הפשוט וההגיוני הוא סדר התגלות המצוות, ותחילתו כמובן במצווה הראשונה שנצטוו ישראל, כדנקט ר"י; באשר בתורת ישראל עסקינן, כדכתיב, "וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל" (דברים ד מד). לפיכך הוכרח הכתוב להקדים פתיחה לדבריו, דהיינו (שמות יב א-ג):

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם לֵאמֹר: הַחֲדָשׁ הַזֶּה לָכֶם רֵאשִׁית
חֲדָשִׁים רֵאשֹׁן הוּא לָכֶם לְחֲדָשֵׁי הַשָּׁנָה: דְּבָרוּ אֶל כָּל עַדְתֵּי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר
בְּעֶשֶׂר לַחֲדָשׁ הַזֶּה וַיִּקְחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׁה לְבַיִת אָבֹת שֶׁה לְבַיִת:

ולכן היה צורך גדול לפרש מי הם משה ואהרן האמורים כאן, ומה מעשיהם במצרים; מי הם עדת בני ישראל, ומי ה' אלוהי העברים המתגלה אליהם. הלכך היה לו להאריך פתיחת ספר התורה למפרע עד "אלה תולדות השמים והארץ בהבראם", (בראשית ב ד). יוצא אפוא, כי כוונת שאלתו של רש"י שפיר מתפרשת, לפי דיוק לשונו, על מעשה בראשית בפרט, והכי קאמר: "ומה טעם פתח בבראשית ולא באלה תולדות", וטעמו ונימוקו עמו.

לפי זה ברור מאוד כי כל עניין הסיפורים שבחומש, ובעיקר השתלשלות התולדות הינם פתיחה מוכרחת לספר המצוות, ולאפוקי ממאן דאמר שאין ביניהם קשר בעצם, קו לקו צו לצו*. נמצא שכל אורך יריעת המקרא הזה נקרא "תורה", וכדאית במסכת ברכות (דף ה ע"א):

ואמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש, מאי דכתיב (שמות כד יב) ואתנה לך את לחת האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לחות - אלו עשרת הדברות, תורה - זה מקרא, והמצוה - זו משנה, אשר כתבתי - אלו נביאים וכתובים**, להורותם - זה תלמוד; מלמד שכולם נתנו למשה מסיני.

ופירש רש"י: "זה מקרא - חומש, שמצוה לקרוא בתורה", כלומר כי המצווה לקרוא בתורה שייכת לכל החומש, ולא דווקא לפסוקים שמהם נלמדות המצוות במשנה ובתלמוד. והנה, במשך הדורות איבד רוב העם הלומד את הבנת המקרא כתורה, עד כי נוצר קרע עמוק בין הגות אמונת ישראל מחד, ולימוד המצוות מאידך. וכבר נעשתה התורה לא רק כשתי תורות, אלא כשני עמים חלילה, הגם כי מתייחסים לכאורה לאותה תורה. באשר רבים וגם טובים מבססים נאמנותם ואמונתם על השקפות תיאולוגיות-פילוסופיות מרחוק באו, ואילו מצד אחר לימוד ההלכה מנותק לרוב מידיעת המקרא כתורה, ובכך מתרחק והולך משורשי דרך-ארץ האבות. ומי יודע אם לא לעת כזאת אמרו ז"ל: "יפה שיחתן של עבדי אבות לפני המקום מתורתן של בנים" (השוו רש"י לבראשית כד מב).

זה למעלה מארבעים שנה בא לידי ללמוד וללמד ברבים תורת התולדות מפי סופרים וספרים. בראשונה מפי מו"ר אבי הרב דוד אשכנזי זצ"ל, שהיה רב ראשי באלג'יר, ר' יעקב גורדין ז"ל בצרפת, ובבואי ארצה מפי מורי ורבי הרב צבי יהודה הכהן קוק זצ"ל. הם גילו לפני את תורת התולדות על פי שיטות רש"י, הכוזרי, המהר"ל, השל"ה, הפרי-צדיק ועוד. שניים מתלמידיי, הגב' גבריאלה פוגל ומר ישראל פייבין, אשר למדו ולימדו בעקביות נושאים מרכזיים בתורת התולדות, קיבלו על עצמם לפרסם כמה מרשימותיהם המסתמכות על שיעורי שבעל-פה במשך שנים. הגם שדברים אלה לא נכתבו על ידי, תודתי וברכתי נתונות לעבודתם, באשר עיינתי בכתביהם ומצאתי אותם נאותים לרוח דברי והבנתם, וכדאים לפרסום.

בברכת החונן לאדם דעת,

ירושלים, שבט תשמ"ח

יהודה ליאון אשכנזי

* הכוונה לדברי הרמב"ם, מורה הנבוכים, ג נ, ד"ה: "דע כי כל סיפור שתמצאהו".

** מסדר פירושו של ר' לוי בר-חמא, ומדיוק לשון הפסוק "אשר כתבתי להורותם" עולה, כי סדר לימוד התורה הוא: חומש, משנה, נביאים וכתובים, גמרא.

על הספר

הספר "סוד העברי" הוא הראשון מתוך סדרת ספרים המתוכננת לקבץ את סיכומי שיעוריו שבעל-פה של הרב יהודא ליאון אשכנזי זצ"ל על ספר בראשית. הורתו של הספר עת התקבצו תלמידיו ושומעי דברו מהארץ ומהתפוצות לירושלים, כדי לחגוג את יום הולדתו השבעים. ספר זה הוא חלק ראשון מסיכומי שיעוריו של הרב אשכנזי ב"תורת התולדות". הרב אשכנזי הספיק לעבור על חלק מסיכומי השיעורים וההערות שצירפנו להם, וצירף מכתב הסכמה המחזק את דינו לעסוק בההדרת כתביו. להלן תצלום המכתב, בכתב ידו.

צירפנו לספר את תולדות חייו של הרב, כפי שנשמעו מפיו. כמו כן הבאנו את שני הספדי של **הרב שלמה אבינר** על הרב אשכנזי, ותודתנו נתונה לרב אבינר.

הוצאתו של ספר זה לאור לא הייתה אפשרית ללא תמיכתן מתחילת הדרך של **משפחות וטין, כהן, ומשפחת קסטלנואובו**. תודתנו מעומק הלב שטוחה בפניהן.

גבריאלה בן-שמואל הקשיבה לקלטות של שיעורי הרב אשכנזי, תרגמה את שיעוריו מצרפתית לעברית, והעבירה אותם מלשון דיבור ללשון כתיבה. החומר עבר לידי ישראל פיבקו לעיבוד והוספת הערות שוליים.

תודה ל**רב שלמה (מומי) בן-זקן** על הרעיון לשם הספר. שלמי תודה ל**ד"ר אריאל חלמיש**, שעזר ותמך לאורך כל הדרך בעין טובה ובעצה נאמנה.

תודה מיוחדת ל**חיה פרומר** שהפכה דברים מסובכים לפשוטים.

קבוצה של תלמידי חכמים עברה בעיון ובדקדקנות על כל הספר, תיקנה והעירה, הוסיפה וגרעה: **הרב שלמה בן-נעים, הרב דעואל (דולי) בסוק, הרב יהושע רייך, איתי אשכנזי והרב אורי שרקי**. בלעדיהם לא היה הספר נראה כפי שהוא, ועל כך שלוחות להם תודתנו והערכתנו.

תודה מיוחדת לרב שלמה אבינר שהעניק לנו מטובו ולא חסך כל מאמץ כדי להביא את הספר לידי גמר מכובד. חן חן לספריית חווה (הוצאת בית אל) על שנאותה לכלול את הספר בין פרסומיה.

אחרון חביב דפי זר שערך לשונית את הספר והגיה אותו פעמים אחדות. מכיוון שמקור הדברים הוא שיעורים בעל-פה בצרפתית, עבודת העריכה הלשונית לא הצטמצמה בתיקונים קלים, כי אם מחיקה של כפילויות רבות, ניסוח מחדש של פסקאות שלמות, תוספת הערות להבהרה וכיוצא באלו. חובה נעימה היא לנו להודות לו על השעות הרבות שעשה עמנו בדיונים ארוכים ומייגעים. דוגמה לעריכה קלה ניתן לראות בהשוואה בין כתב ידו של הרב אשכנזי במכתבו המצורף, לאותו המכתב שנדפס אחריו.

אחרונה אחרונה חביבה אשתי, נוות ביתי, אריאלה מנב"ת, בתו של הרב יהודא ליאון אשכנזי זצ"ל, זכותה תעמוד לה לאורך ימים בהיותה החוליה מקשרת ביני לבין הרב אשכנזי. אריאלה עמדה לצדי לאורך הדרך בעידוד ובעין טובה, גם בזמנים קשים, ועל כך תבורך.

נסיים בשבח ובתהילה לבורא העולם שהביאנו לידי גמר החלק הראשון במלאכת הקודש של הוצאת כתבי הרב יהודא ליאון אשכנזי זצ"ל. נשטח תפילתנו לפניו שיאזרנו כוחות לסיים את שפתחנו בו.

גבריאלה בן שמואל, ישראל פיבקו

בני ברק, אפרת, סיוון התשס"ה

אחרון ענקי הרוח מיהדות צרפת

הרב הגדול יהודה ליאון אשכנזי לא היה גדול רק כמנהיג של קהילה או ציבור, אלא בקנה מידה של דור. הוא הטביע חותמו על דור שלם של יהדות צרפת, על עשרות אלפי תלמידים ושומעי לקחו, וקולו לא ידום גם בדורות הבאים.

הוא גילה לרבים סוד, שיהדות היא דבר אחר לחלוטין ממה שאנשים תפסו באופן שטחי – שטחיות שגורמת בסופו של דבר לריחוק. בהיותו בקיא באופן מופלג בכל זרמי המחשבה העתיקים והחדשים, ומוכשר לנתח את מנגנוניהם הרוחניים היותר דקים, הוא השכיל לנסוך את התוכן העתיק המקודש בכלים חדשים מודרניים.

אמנם הייתה לו שליטה מוחלטת בכל אוצרות התרבות הכללית והפילוסופיה, ואף לימד פילוסופיה במשך תקופה מסוימת, בראותו גם בה אמצעי לקרב תלמידים אל אמיתה של תורה – אך הוא הסתכל על הפילוסופיה מבחוץ, והיה רחוק מלראות עצמו פילוסוף. הוא הוקיר את הפילוסופיה במובן האינטלקטואלי, אך הדגיש את ההבדל התהומי בין אמונה לבין פילוסופיה. הפילוסופיה שימשה לו מכשיר, כלי לבאר ולבסס יסודות האמונה – כלשון הרמב"ם באיגרתו: רקחות, טבחות, אופות. באופן פרדוקסאלי וקוטבי, הוא השתמש בפילוסופיה כדי להראות שהיהדות אינה סתם פילוסופיה או תרבות, אלא חכמת אמונה מן השמיים, וחיים של אמונה. אבל בשעת הצורך הוא ידע גם לצאת למלחמה, והתמודד באופן מבריק נגד התיאולוגיה המוסלמית ובייחוד הנוצרית, ואף השתמש לשם כך בנשק ההומור, שאותו ידע לצרף במינון הנכון לניתוחים הרציניים והמעמיקים.

משום כל אלה הוא נעשה בעל השפעה רוחנית מכרעת על הנוער היהודי הצרפתי האינטלקטואלי התוהה והמבולבל, וחילץ אותו ממבוכתו אל עבר האור וכיוונו לעלייה לארץ ישראל.

עולמו הפנימי לא ינק ממקורות חוץ אלא ממעינה של תורה, הן ממקורותיה הגלויים והן מרזי תורה שבהם גילה בקיאות ועמקות מפליאה. הוא היה תלמיד נאמן של מרן הרב אברהם יצחק הכהן קוק, וראה בו את המגדלור של הדור, וכן שאב תורה ישירות מפיו של רבנו הרב צבי יהודה הכהן קוק. אמנם הוא הסתיר את חכמתו בנסתר, אך באחת הפגישות הראשונות, הרב

צבי יהודה מאוד התפעל מידיעותיו והשגותיו ברזי תורה, ושאלו מניין לו כל אלה. הוא השיב: קיבלתי בלימוד עם אבי. אכן, אביו היה תלמיד חכם גדול באלג'יריה. כאשר יצא הרב אשכנזי, אמר הרב צבי יהודה: אין זה כך, הוא הרבה יותר גדול מאביו. מנין ידע רבנו? הוא ידע להבחין בין ידיעות מועתקות לבין נביעה עצמית.

בגלל עושר עולמו הרוחני, מצאה שיטתו מסילה ללב כולם ובייחוד למוח כולם. זה היה חזון מופלא לראות ציבור מגוון באופן קיצוני יושב יחד קשוב בדריכות לדבריו: מאמינים וכופרים, יראי שמיים וחילונים, משכילים ותמימים, מלומדים ועמי הארץ, קומוניסטים ורפורמים, מבוגרים וצעירים, רבנים וסטודנטים למתמטיקה (כמוני הדל באותם הימים). כל אחד מצא את המזון המתאים לו, בדומה למן שירד מן השמיים, והוא בעל כל הטעמים. כך הצליח הרב יהודא ליאון ליישם את הפלא הממשי של אחדות ישראל, מסביב ללימוד תורה, כיוון שתורת הייתה כלל ישראלית.

לפני קרוב לשלושים שנה הוא החליט לעלות ארצה, והסביר למעריציו ונאמניו את סיבת עלייתו: "משום שעכשיו זמן הגאולה וצריך לעלות". שאלו רבנו הרב צבי יהודה מדוע התעכב עד כה מלעלות – שמא מפני האידיאולוגיה של אגודת ישראל? הזדעזע הרב יהודא ליאון והשיב בתוקף: חס וחלילה!

אך כקברניט נאמן שאינו עוזב את ספינתו הטובעת, הוא המשיך לנסוע באופן קבוע לגולה, ללמד במסירות עצומה, גם בעיתות מחלה וסבל. יחד עם זה המשיך ללמד בירושלים את תלמידיו שעלו ארצה.

הענק נפל. אין ספק שיחד עם קריעת חלקים מארץ ישראל גם נשמתו הטהורה נקרעה מגופו.

ישב בתוכנו בירושלים תלמיד חכם גדול ורובנו לא הכירוהו – כיוון שהצטנע, ומפני שבעיקר התמסר מתוך דאגה עצומה ליהדות צרפת, בחינת עניי עירך קודמים.

כל חייו היו צו אחד מגבוה: "העמידו תלמידים הרבה" – כפי שהוא בעצמו פירש: עשו שתלמידים ידעו לעמוד בכוח עצמם ועסקו בזה הרבה! הוא לימד בלי להתעייף, מסר פנימיות נשמתו, הקרין חום ואמונה, וכל שומעיו הרגישו את אושרו העצום ללמד תורה לבני ישראל. מורה גדול זה ומחנך גדול זה, הבהיר את יסודות האמונה, אמונת התורה ואמונת עם ישראל, אמונת ארץ ישראל ואמונת תחיית ישראל.

הוא חזר על אותם יסודות, מתוך סבלנות אינסופית, בסגנון מתחדש כמעין המתגבר. גם כשהמחלה אכלה בו בימיו האחרונים לא חדל מללמד, כאשר קולו נשמע כמעט מאחורי הפרגוד.

תהיה נשמתו צרורה בצרור החיים עם כל הצדיקים.

ב דברים שנאמרו לזכרו במרחשוון תשנ"ט

א. הרב והתלמיד	ו. קול יעקב וידי עשיו
ב. ציר היסטורי	ז. מן הכל לקח לעבודת ד'
ג. פירוש חדש	ח. ללא מחיצות
ד. עומק האמונה	ט. אור חדש בציון
ה. ההומור	

א. הרב והתלמיד

ברשות כל תלמידי רבנו הגדול הנמצאים כאן. גם אני זכיתי שיהיה רבי, על אף שלא זכיתי להיות תלמידו. כי גדר תלמיד אינו רק מי שזוכר את כל מה שאמר רבו, ואינו רק מי שמבין את כל מה שאמר רבו, אלא מי שמסוגל להשיב על שאלה חדשה את התשובה שרבו היה משיב לו היה נשאל – מפני שירד לסוף דעת רבו. לרדת לסוף דעתו של הרב יהודא ליאון אשכנזי, זה כמעט בלתי אפשרי, מפני שכמה שהקשבנו והעמקנו, תמיד ניצבנו בפני תהום אין סופית, תמיד הפתיע, תמיד חידש.

ב. ציר היסטורי

הוא היה כולו חדש, שליח אלוהי מיוחד שריבונו של עולם שלח לנו, באותו ציר היסטוריה של החלפת תקופות, של מהפכות, כאשר כל העולם המערבי מתפרק, כאשר העולם היהודי נמצא במצוקה ובמבוכה נוראה, כאשר ניצבים בפני חורבן האומה הישראלית, אשר שליש ממנה עלה בתימרות עשן, וכאשר עוד שליש ממנה נבלע על ידי התבוללות, וכאשר במקביל קרוב לאלפיים שנות גלות מסתיימות ועם ישראל קם לתחייה. כדי לעבור מתקופה לתקופה יש צורך במטפס הרים מומחה, צוללן אמיץ, אדם שיודע לרכוב על ההיסטוריה, המעביר את האומה מצד לצד, העומד מול עם נבוך ויודע לחלץ אותו, כמו שעשה בזמנו הרמב"ם, שניצב בפני היהודי הנבוך בין החשיבה האריסטוטלית לבין שטחיות היהודים הדתיים, קרוע בין האפיקורסים

העמקנים לבין המאמינים השטחיים. לזמן מה סגר הרמב"ם את הגמרא, למד את כל כתיבי אריסטו, בירר אותם, השליך את הפסולת – והרגיז בזה את חסידי אריסטו, ואת הסולת הנקייה הכניס פנימה – והרגיז בזה את היהודים הדתיים.

ג. פירוש חדש

כך נהג רבנו הרב אשכנזי. במבטו הרחב אסף את כל הרכוש הפילוסופי של הדור, ולימד פירוש חדש על התורה. שבעים פנים לתורה, וזה היה עוד פן אחד לתורה. כמובן, לא כל פירוש על התורה הוא נכון. יש גם הפן השבעים ואחד שהוא בחוץ. אבל הפן של הרב אשכנזי היה בפנים. הוא השתמש בשביל זה בכל האוצרות האינטלקטואליים והפילוסופים של הדור הזה ושל הדורות הקודמים. אך הוא לא היה שבוי בכל מהלכי המחשבה האלה. מעשה ושאלתיו על הוגה יהודי גדול. הוא השיב בתמיהה: זו פילוסופיה! זו אינה אמונה! בזה אמר את הכל. הפילוסופיה שימשה לו כלי. הוא לא התחתן איתה, אלא פיתח כלפיה יחס מכשירי, אינסטרומנטאלי, כדי לבטא מה שהוא רצה לומר.

ד. עומק האמונה

ומה היה האמֶר שלו? האמונה היהודית! אך לא האמונה היהודית השטחית שאינה מספקת לעת כזאת. כאשר החיים הולכים במהלכם הרגיל, די ללמד יהדות פשוטה, רגילה, שגרתית, ובזה לרומם את הנשמות. אך כאשר מהמורות כסל ותוהו מאיימות לבלוע את הכל, חייבים לדלות את היהדות מהמעמקים היותר גדולים, כלומר מסתרי התורה, מהיהדות הרזית הפנימית הקבלית.

אך יהדות זו היא כה מסוכנת, היא אש, אש מחממת ומאירה אבל גם אש שורפת! לכן הוא לקח מכל הבא ליד, כמי שמתהלך בתוך שלו בכל ערוגות הידע האנושי, כדי להסביר דווקא את הסודות היותר פנימיים. הוא לא בחל באף הסבר, באף פילוסוף, באף משל, ואפילו לא נמנע מלהשתמש בהומור.

ה. ההומור

פעמים יש רעיונות כה עמוקים, כה מדהימים, כה מבהילים, שאין אפשרות להביעם אלא בהומור, והרב אשכנזי הרשה לעצמו לומר דברים חריפים בדרך הזאת. לכן לא התרגזו עליו, לא הכופרים העמקנים וגם לא המאמינים השטחיים. הוא עטף את דבריו בהומור שקול ומדויק, כך שאי אפשר היה לכעוס עליו. ההומור הזה היה צחוקו של אברהם, כאשר ד' מודיע לו על הולדת בן, מה שנראה בלתי אפשרי, ואז אברהם אבינו צחק. הצחוק מאפשר לקבל את הבלתי אפשרי. הרב אשכנזי נהג לומר שרב שאינו מחייך אינו רציני. אכן חז"ל אמרו בפירוש שהמשיח הינו מחייך, כמו שכתוב: "לבן שיניים מחלב". כיוון שהוא מחייך, נראה לובן שיניו. זהו חיוך של אהבה. אכן הרב אשכנזי אהב את כולם, גם את אלה שלא הסכימו איתו.

ו. קול יעקב ידי עשיו

מן הכל הוא לקח לעבוד את ד' אלוהינו, גם מאלה שלא הייתה דעתו נוחה מהם. יעקב אבינו היה איש תם יושב אוהלים, ובכל זאת היסס יצחק אבינו מלמסור לו את הברכה. כי האם מאיש תם יושב אוהלים אפשר להקים אומה?! האפשר להקים ממנו עם שילחם נגד אויביו?! עם תם יושב אוהלים אפשר להקים ישיבה שבה ילמד אברך-משי בנעימים. כדי להקים עם יש צורך בעוז, בגבורה, בכישרון, ולפעמים במלחמה. עשיו הוא האיש. אמנם הוא רשע מרושע, אך גם תרח היה רשע ויצא ממנו אברהם אבינו. על כן נתאזר בסבלנות, אולי גם מעשיו יצא אדם טהור וצדיק אחרי עידון וסובליציה של יצריו התקיפים, והוא יהיה לראש עם ישראל. אך רבקה לא חשבה כן. על פי רוב נשים צודקות, לכן מומלץ מאוד להתחתן. לבסוף לבש יעקב את בגדי עשיו, והראה שלעת הצורך, גם הוא יכול להיות עשיו, "אנכי עשו בכרך". אבא, כל כך הרבה פעמים הסברת לי שלא די ללמוד תורה בפינה, שיש צורך בעוז ובגבורה כדי לבנות מדינה. אבא, הבנתי. אנכי עשיו בכרך.

רבנו הרב אשכנזי נהג לומר: הקול קול יעקב והידיים ידי עשיו – למזורות הזאת ייתכנו שני הסברים: או שיעקב אבינו החליט שלפעמים צריך ידי עשיו של עוז וגבורה, או שעשיו החליט להיות צבוע ולדבר כמו יעקב – כלומר הנצרות.

ז. מן הכל לקח לעבודת ד'

אף רבנו לבש לפעמים בגדי עשיו במובן האינטלקטואלי הלימודי, כדי לנצח במלחמת הקודש, כמו שהרמב"ם כתב באיגרתו לחכמי לונל:
"בטרם נוצרת בבטן – התורה ידעתני, ובטרם אצא מרחם – הקדישתני, ולהפיץ מעיינותיה – חוצה – נתנתני והיא איילת אהבי ואשת נעורי אשר באהבתה שגיתי מבחורי. ואף גם זו נשים נכריות נעשו צרות: מואביות, עמוניות, צידוניות, אדומיות, חתיות – והאל יודע כי לא נלקחו מתחילה אלא להיותן לה לרקחות ולטבחות ולאופות, להראות העמים והשרים את יופיה כי יפת מראה היא עד מאוד".

ח. ללא מחיצות

כך עשה הרב אשכנזי, האדם עם אלף הפנים ומיליון הביטויים, כדי להטעות את האויב. לכן היה יכול לקבץ לפניו כל מיני אנשים שבאו לשמוע לקחו, מה שלא מצאנו אצל רבנים אחרים אלא באופן נדיר. ישבו לפניו זקנים וצעירים, גברים וגם נשים, גלויי ראש וכסויי ראש, אנשים מלאי רגש ואנשים בעלי שכל קר כאזמל, פועלים עם אינטליגנטים, ואפילו סטודנט צעיר למתמטיקה, שהייתי באותם השנים. כולם הקשיבו וכולם הבינו – משהו אחר... אך כל אחד יצא עם פרנסה רוחנית ממה ששמע, כל אחד ראה דרך הפריזמה שלו את האש שלו ורקדת מכל הכיוונים.

הוא ידע לעכל את כל הדעות, גם את אלה של המתווכחים איתו, לעיתים רבות בחוצפה. במקום לנזוף בהם ולשבור דבריהם כחרס הנשבר, מה שהיה בוודאי מסוגל לעשות – היה משיב:

"אתה צודק", מהפך דברי המקשן והופך אותו לידידו, כמו שכתוב: "ברצות ד' דרכי איש, גם אויבו ישלים עמו".

לכן, בפניו נפלו כל המחיצות, ופתאום כולם הרגישו שאין כאן ימין ושמאל, אמצע וצדדים, אין דתיים וחילוניים, אלא רק עם ישראל אחד, עם תורה אחת השייכת לכולם. התורה אינה שייכת לדתיים בלבד, אלא לכל עם ישראל.

נפלו כל המחיצות, כי הוא היה גבוה יותר מכל המחיצות. אנשים בעם ישראל מסתובבים במבוך, וכל אחד מתהלך וצועק בקול גדול שהוא בדרך הנכונה, וכנגדו חברו הולך בדרך הפוכה וטוען שהאמת איתו, כולם מסתובבים במבוך וכולם טוענים שהם הצודקים. והרב אשכנזי מחייך מלמעלה ומראה את היציאה, כי הוא היה גבוה יותר, ושם פירש, הסביר, בירר וחיידש.

ט. אור חדש בציון

והאור החדש הזה היה, כמובן, אור חדש אשר מציון יאיר. ההיסטוריה הישראלית בת זמננו מתרחשת פה! לא היה יכול להיות אחרת. הוא היה אומר שכל המקובלים הגדולים של הדור הקודם עלו לארץ, ולא יתכן אחרת. היו בציבור שהקשו עליו והעלו שמות, והוא השיב: "אלה לא הבינו את חכמת הקבלה". וכיוון שזה היה ביטוי חריף, הוא חיך, הוריד משקפיו ואמר: "אתם מבינים במה מדובר"... ואז כל המנופחים מחשיבות עצמית, הבינו כמובן במה מדובר.

הוא עלה לארץ בענווה גדולה, כי כאן לא זכינו להפיץ את תורתו. תלמידיו לא זכו לשכב כמו חיילים על גדרי התיל כדי שרבים יוכל לרוץ עליהם. הוא ידע זאת מראש ובכל זאת עלה. לא כמו המרגלים, שלא רצו לעלות כי בחוץ לארץ היו ראשונים במלכות, וידעו שבארץ ישראל כבר לא יהיו ראשונים, ולכן סירבו לעלות – כפי שמובא בספר מסילת ישרים ובספר הזוהר. גם הרב אשכנזי ידע שבגלות הוא היה הראשון במלכות, וכאן לא ידעו מי הוא, ולכן לא היה הראשון – בכל זאת הוא עלה, כיוון שהיה אדם עניו.

בהיותו עניו, הקשיב לכל, התמלא מן הכל, לא החשיב את עצמו, הייתה לו אותה ענווה שיש לענקים.

אך אין לומר נואש בדבר התפשטות חכמתו בארץ הקודש. תמיד אורך זמן עד שמחשבות ורעיונות חודרים וכובשים את העולם. רעיונות שטחיים אפשר למכור בזול. רעיונות עמוקים, מסובכים, מורכבים – זקוקים לזמן. לכן אין לראות בכך סימן עניות, אלא סימן גדלות. מחשבות גדולות מתפשטות לאיטן. בהרבה גאונים זלזלו בשעתם, ואחר כך התפשט אורם בכל קצווי תבל.

בל נתייאש, רוחו איתנה בקרבנו, וחובה מוטלת על דורנו ועל הדורות הבאים להפיץ את דבריו, שיכולים להיות פרנסה רוחנית ומפתח אמת להמשך בניינו בארצנו.

קורות חייו של הרב אשכנזי כפי שסופרו על ידו

אין בחיי האישיים משום סיפור יוצא דופן. אין הם כי אם ראי מדויק וחד המשקף נאמנה את התהפוכות ואת גילוי הזהות המחודשת של עם ישראל בדור התקומה¹. אבי זצ"ל היה הרב הראשי האחרון של אלג'יריה, אשר ליווה את רגעיה האחרונים של קהילה שלמה. לכאורה הגיעה קהילה זו אל סופה בעקבות עזיבת הצרפתים את אחת הקולוניות האחרונות באגן הים התיכון. רובם המכריע של יהודי אלג'יר, שהיו בעלי אזרחות צרפתית במהלך המאה הי"ט, הצטרף לעזיבה והיגר לצרפת. אך הסבר זה מתאר את הנסיבות החיצוניות בלבד. למעשה, היה מדובר במהפך דמוגרפי והסתורי² שהתחולל בעם היהודי. מהפך זה הצטרף לשורה ארוכה של אירועים שהחלו במלחמת העולם השנייה ושעתידים היו לקבל את מלוא משמעותם עם הקמת מדינת ישראל.

נולדתי יהודי אלג'ירי בעל אזרחות צרפתית, ולאורך כל הפרק הראשון של חיי שעבר עלי באלג'יריה עד מלחמת העולם השנייה, הגדרתי את עצמי "מְשִׁיחַ לפי תומו", מבלי להקדיש תשומת לב רבה להגדרה זו: צרפתי אלג'ירי בעל דת יהודית. הפרק השני של חיי, לאחר מלחמת העולם השנייה, עבר עלי בצרפת, שבה גיליתי את המורכבות החברתית העצומה של העם היהודי וההסתוריה שלו, בפוגשי שם את העולם היהודי האשכנזי. הפרק השלישי של חיי התנהל בישראל, כישראלי.

בעקבות תהפוכות אלו בחיי ניתן להצביע עלי כעל מקרה פרטי של תהליך חידוש הזהות המתרחש בימינו, המשנה את הסטטוס של העם היהודי לסטטוס של אומה עברית, או במילים אחרות, תהליך ההופך את היהודי לישראלי.

1 דברים אלה הם תרגום מצרפתית (שנעשה בידי הרב שלמה בן-נעים, ותודתנו שלוחה לו על פעלו) מתוך:

M. Koginsky, *Un Hébreu d'Origine Juive*, Jérusalem, 1998, pp. 23-33.

2 בחרנו לכתוב תמיד "הסתוריה" = הסתר-יה, להדגיש את הרעיון שהבורא מסתתר במהלך דברי ימי העולם, כדי לאפשר לאנושות בחירה חופשית, בבחינת פְּסָתָר הַמְּדַרְגָּה (שיר השירים ב ד). כך נהג לכתוב הרב קוק; ראו למשל שמונה קבצים, ירושלים תשס"ד 2, א, עמ' יב (אות מא), עמ' עמ' נב (אות קנו) וכו'.

רוב חיי עברו עלי כיהודי בן הגולה. זכור לי הרגע שבו נעשיתי מודע לזהות זו, הממשיכה להתקיים עד עצם היום הזה במקביל לחברה הישראלית ובתוכה. ניסיוני מלמדני שיהודי בן התפוצות מתקשה להבין את הפתעתם של הישראלים ואכזבתה של החשיבה הישראלית מהעובדה שכארבע חמישיות מהעם כמעט ואינן מגיבות לתהליך ההתעוררות של הזהות הישראלית. עם זאת, אין ספק שחלקים אלו של עמנו חולקים רגש שייכות אמיץ ושותפות, לא של גורל – שהינו מושג זר למסורת היהודית – אלא של ייעוד הסטורי המשותף לכל העם היהודי. משום כך מצאתי לנכון להמשיך להורות תורה בצרפתית ולהסביר לחלק זה של העם את התגובה הישראלית אליו.

צרפתי מאלג'יריה בן הדת היהודית

הנני נצר למשפחת רבנים, וסבי היה רב אלג'ירי. תמיד ראיתי את עצמי בן בית בעולמו של סבי, בזהות היהודית שבה גדלתי. עולם זה, שהיווה למעשה מדגם מייצג של יהדות הגולה, ניחן במורכבות מופלאה. במשך כאלפיים שנות גלות חי היהודי זהות כפולה; בעל שורשים עבריים מחד, ומאידיך מושפע באופן טבעי מן הנוף התרבותי שאליו הגיע בנדודיו לאורך הדורות ומשתלב בו בהרמוניה. עם זאת, ניתן היה להבחין באלג'יריה בתהליך מורכב יותר, בשל היותה שדה מפגש לתרבויות רבות ושוונות: היינו מתפללים בשפה העברית ודרכה היינו מחוברים למסורת האבות ולעֶבֶר של עמנו, היהודי-תורני. עולמנו הרגשי היה קשור למלודיות הערביות ולפולקלור הספרדי, ושפת ההשכלה והתרבות שלנו הייתה הצרפתית. היה זה שילוב תרבותי ייחודי עד מאוד שאפשר כי לא נחקר דיו. אלמלא החליטה ההסתוריה אחרת, אפשר שתרבות זו הייתה מתפתחת לערש ואם של תרבות עצמאית.

היום אני חי את עולמם העברי של נכדיי ואני מרגיש בו נינוח כפי שחייתי בשלווה הרמונית את עולמם של זקניי, אם כי באופן שונה. תיאור זה נכון לגביי, אך עבור נכדיי כבר נוצר שבר. הם כבר לעולם לא יוכלו לחוות את חוויית הקהילה היהודית בגלות כפי שבאה לידי ביטוי בעולם של סבי שאיננו עוד. הקהילה היהודית האלג'ירית על כל מרכיביה התפזרה, ובארצות שבהן היא נקלטה היא לעולם לא תגיע לאותה עוצמה ייחודית, שכן זו הייתה קשורה לרקע הסטורי ותרבותי שחלף. יש צער המלווה את התהליך הזה, לא רק עבור הקהילה היהודית כפי שהכרתה אותה באלג'יריה, אלא גם עבור התמורות שחלו בעולם היהודי אחרי כל גירוש ונדידה של קהילות ישראל במשך הדורות.

סבי היה חולם אודות העולם של נכדיי, אך הוא היה חולם עליו בדרכו שלו, בדרך הקלאסית המסורתית. דרך שבה היה פוסע רב מהתפוצות, המחובר לחזון דורי הדורות של חכמי ישראל, לחלום על החייאת הזהות העברית. מסורת הציפייה לגאולה כפי שחזו אותה יהודי הגולה השתקפה בכל שעל ושעל של חייהם: בתפילה ובפיוט, בחגים ובשבת, שהיו כולם מכוונים לשיבת ציון.

משפחת אמי ז"ל הייתה מושרשת באלג'יריה מדורי דורות ומוצאה בימים הרחוקים של גלות ספרד³. משפחתו של אבי מורי זצ"ל, ששהתה באלג'יריה דורות אחדים בלבד, מוצאה בפולניה. בתחילת דרכו למד אבי תורה אצל אבי אמי, ולאחר מכן נתן לו את בתו לאישה. לפיכך התגבשו חיי בצעירותי בין שני עולמות אלו: המוגרבי של יהודי אלג'יר והאירופי של יהודי פולין.

לא זכיתי להכיר את סבי מצד אבי, אך הכרתי את סבי מצד אמי שהיה עדיין לבוש בסגנון טורקי, היינו: בבגדים האופייניים לרבנים ששימשו ברחבי האימפריה העות'מאנית, שכן הערבים האלג'ירים אסרו על היהודים להתלבש בסגנון המקומי. עליי להודות שמבחינה אסתטית דווקא הרווחנו ממהלך זה...

בתלמוד התורה וישיבת "עץ חיים" שבהם למדתי שימשו לי מורים סבי, אבי ותלמידיהם המובהקים. בהיעדר בית ספר יסודי ותיכון יהודי, למדו ילדי הקהילה בבתי ספר ממלכתיים צרפתיים. עקב כך התחנכתי במקביל על ברכי התרבות הצרפתית הקלאסית, בתיכון שבעיר אורן, לאחר מכן באוניברסיטה בעיר הבירה אלג'יר ולבסוף בפריז. אחד מזיכרונות ילדותי החזקים הוא האופי המיתי שהיה בעינינו לכל צורה של יהדות השונה מהיהדות האלג'ירית.

בצעירותי חיו באלג'יריה כמאה ועשרים אלף יהודים. עבורנו זה היה עם ישראל. שמענו אמנם סיפורים אודות יהודים שחיו בארצות אחרות ואפילו ביבשות רחוקות, אך אלו נדמו לנו יותר כסיפורי אגדות, שכן הם לא התאימו למשוואה המיוחדת שבה חיינו אנו: אלג'ירים בעלי תרבות צרפתית. עבורנו הילדים, היה הרעיון של יהודי בעל תרבות גרמנית או אחרת בלתי מציאותית. רק ההלם של אירועי מלחמת העולם השנייה גרם לנו לגלות את ממדיה הרחבים של הזהות היהודית בהסתוריה. אירועי המלחמה גרמו לי להבין שהיה ממד אנושי של הישרדות בקיום היהודי בתפוצות, ממד שלא היה יכול להתקיים ללא גבורה. הבנה זו הובילה אותי ועוד רבים מחבריי לתפוס את זהותנו היהודית דרך מעטה צבאי.

בסיפורי האישי, כיוון זה קיבל ביטוי במסגרת התנועה הייחודית ליהודי צרפת, תנועת הצופים היהודיים. השתלבתי בתנועה במהירות ברגע ההסתורי שתנועה זו הפכה למנוף הצלה לילדים הנרדפים על ידי הנאצים, והשתלבה בזרם ההתנגדות הצבאית לכיבוש הגרמני.

באלג'יריה התנהלו חיינו הקהילתיים בנפרד מן האוכלוסייה המקומית. לא היו אלו שכונות סגורות דוגמת ה"מלאח" במרוקו או בתוניסיה, אך ידענו להצביע בדיוק על כל בית או רחוב שהשתייך לבני הקהילה. בעיר אורן שבה חייתי, מרבית היהודים התגוררו ברובע מסוים אך הייתה קבוצת מיעוט בלתי מבוטלת שחיה בין האירופים, בעינינו היו אלו כבר יהודים "מתבוללים", אף שהגדרה זו לא הייתה ברורה לנו לאשורה. בעינינו הם היו מתבוללים מכיוון שהיו מושפעים מאוד מהתרבות האירופית, אך גם מכיוון שהיו אלו משפחות שבאופן הדרגתי הפסיקו לשמור על אורח החיים היהודי: הקהילה, בית הכנסת, השבת והחגים. נטישת אורח החיים הדתי סימלה על פי רוב גם את עזיבת הזהות היהודית, ושתי אלה היו שלובות זה בזה.

3 מצד אמו משתייך לשושלת אבן טובול, מגורי האר"י.

עליי להדגיש כי לא הוטל צל צילו של ספק בשייכותנו לאומה הצרפתית. כפי הנראה היה זה מכיוון שבימים ההם היו יהודי אלג'יריה הראשונים והיחידים מכל יהודי צפון אפריקה והמזרח, שזכו באזרחות כלשהי לאחר מאות שנים. שוויון הזכויות שהוצע לנו הביא להכרת תודה עמוקה כלפי האומה שהואילה לפרוש כנפיה עלינו. תחושה זו מצאה את ביטוייה בתפישה מוטעית של זהות; ראינו עצמנו חברים של ממש באומה.

אשליה זו התנפצה בעת שירותי הצבאי. עבורנו, מציאותם של צרפתים בני דתות שונות הייתה מובנת מאליה. העדפנו שלא לחשוב על כך שהייחוד הדתי שלנו היה למעשה ייחוד לאומי. מדובר היה בדת של לאום מוגדר היטב, שאליה לא היה יכול אדם בעל זהות לאומית אחרת להשתייך, אלא אם כן בחר לקשור את גורלו בגורל העם היהודי. כל אדם יכול לבחור להתגייס, אך בעשותו כן הוא מצטרף לעם היהודי. המפגש עם האנטישמיות של הצרפתים הלא יהודים אשר הגיעו מצרפת חידד בנו את תחושת השייכות הלאומית. למעשה, עד אז היו הקשרים החברתיים שלנו עם האוכלוסייה הנוצרית-צרפתית מועטים מאוד, והתמקדו בעיקר בלימודים משותפים באותם בתי ספר ובאי-אלו קשרים אישיים. האנטישמיות של הערבים לא הייתה ברובד פוליטי אלא נבעה מן השנאה הדתית של האסלאם ליהודים. עושרו של אורח החיים היהודי ומורכבותו, הפכו אותו לפגיע מאוד ולפיכך קשה להעברה אל מחוץ לרקע מאוד מסוים. מהר מאוד הרגשנו את חוסר האיזון שנוצר בין משקלה של התרבות הצרפתית בחיינו לזה של התרבות היהודית-ערבית.

הסדקים באשר לזהותנו הצרפתית

נולדתי בשנת 1922 וכשפרצה המלחמה בשנת 1939 לא הייתי עדיין בגיל גיוס. המלחמה הסתיימה עד מהרה בכניעה צרפתית. חודשים ושנים של חרדה וייאוש עברו עלינו באותה עת בגילוי השואה והשלכותיה על יהודי אירופה. לאחר פלישת בעלות הברית בשנת 1942, החלה להתעורר תודעתם של יהודי אלג'יריה: התחלנו לתפוש לעומקם את הסדקים ביחסינו עם הזהות הצרפתית. במסגרת חוקי ממשלת הכניעה הצרפתית של משטר וישי שהונהגו כלפי יהודי אלג'יריה חדלנו להיחשב אזרחים צרפתים מן המניין. תעודות הזהות הצרפתיות שקיבלנו נשאו את התיאור "יהודים ילידי אלג'יריה".

עבור רובנו היו אלו זמנים קשים. צרפת לא הייתה עוד כפי שהכרנו אותה, אך לא הייתה זו צרפת ה"אמיתית", שגזלה מאתנו את זהותנו ואת אזרחותנו. היה זה משטר וישי תחת לחצם של הגרמנים. האמנו כי עם פלישת כוחות הברית לאלג'יריה תוחזר לנו בודאי, אחר כבוד, זהותנו שנגזלה. כך ציינו בדמיונו. אך אז קרה דבר-מה שבני דורי חוו בעוצמה, ושאני מבין בדיעבד כי היווה את אחת הסיבות להחלטתי להפוך לישראלי. בניגוד לציפיות, שחרור אלג'יריה על ידי בנות הברית לא הביא לביטול החוקים המפלים, והיהודים נותרו משוללי שוויון זכויות. חודשים אחדים עברו עלינו בחוסר הבנה מוחלט; אם כי הניצחון הגיע לאלג'יריה, היהודים שהיו אזרחי

צרפת הופלו עדיין לרעה. מי יודע אם לא הייתה זו קריצת עין של ההשגחה כדי להזכיר לנו שאיננו צרפתים. מצב הביניים המשפטי הזה נבע מהשימוש שעשו בעלות הברית בתשתית של משטר וישי ורק עם הגיעו של דה-גול לאלג'יריה הוחזרה ליהודים האזרחות הצרפתית. במסגרת החוקים המפלים, גויסו היהודים לצבא כזרים ובעיקר ללגיון הזרים. הרוב המוחלט של היהודים ששהו במחנה הלגיון חשב שמדובר בתעתוע של ההסתוריה, ושלא ירחק היום עד שתוחזר לנו האזרחות הצרפתית. גויסתי למחנה העבודה בידו (Bedeau) ושם שהיתי בשנים 1943-1944. לחמתי בחיל הקולוניות, חייל מקצועי של חיל הרגלים הצרפתי. מה שחוויתי באותם הימים בוודאי זרע את מה שעתידי היה לצמוח בצורה טבעית כאשר נפגשתי, שנים לאחר מכן, עם המציאות הישראלית.

בעומקו של עניין, אם הייתי צריך לחיות את חיי בתפוצות, הייתי רואה את עצמי קרוב הרבה יותר לזהות של יהודי אלג'ירי בעל השכלה צרפתית מאשר לזהות של יהודי צרפתי ממוצא אלג'ירי. ברבות השנים הפכה אלג'יריה למדינה ערבית ולא יכולתי להזדהות אתה כערבי. עד עצם היום הזה קשה לי להבין איך ייתכן שיהודי צפון אפריקה רואים עצמם צרפתים. אפילו ללא כל קשר למאבק של מדינות ערב ביהודים או בישראל, אין עולה בדעתם להחשיב עצמם ערבים. העדפה זו רומזת שמדובר בבחירה גזענית. היא מוסברת בכך שנראה לאותם היהודים שהתרבות האירופאית עולה על תרבות ערב. אך לראייה זו אין שום בסיס אובייקטיבי, שכן תרבויות אלו אינן נמדדות באותם המדדים. עם זאת, וודאות אחת קיימת אצל יהודי ששהה במדינה אסלאמית: ההבדל בין יהודי לערבי אינו דתי בלבד אלא גם לאומי. הבדל כפול זה אינו קיים בינו לבין האירופאים. ייתכן שזהו אחד הגורמים הפנימיים המקשים על יהודי אירופה להתנתק מהגלות.

למפרע, הייתה תקופת שירותי בלגיון הזרים חוויה מעשירה ביותר, אך כיהודים לא היינו מאורגנים עד כדי כך שנוכל לפתח תודעה לאומית. ראינו את עצמנו מעיוט אתני גלותי. החיים הדתיים במחנה היו עשירים ביותר וזו אולי הנקודה שהתחלתי להבין מהו המצב הקיומי של גלות, שממנו נחלצתי סופית עם היותי ישראלי לכל דבר.

בימים ההם חשתי כי אינני בן בית במקום ושליפיתך אין לי כל זכות לבוא בדרישות. כל שיכולתי, מעמדת ההכנעה שבה הייתי מצוי, היה לנסות ולבקש טובות. חוויה זו הבשילה בהבנתי את הגדרת הגלות. שבועות אחדים לפני הניצחון של כוחות הברית נפצעתי בחזית והוחזרתי לאלג'יריה עם יתר המגויסים מאפריקה. בהגיענו חזרה עמדנו פנים אל פנים מול המצב החדש של ההתקוממות הערבית נגד צרפת.

השואה הותירה עלי רושם עז ביותר. חשתי את נוראותיה כאילו נפגעתי אישית, אף על פי שקהילתנו לא נפגעה ישירות, כמו למשל קהילת יהודי תוניסיה שנכבשה על ידי הגרמנים. עם זאת ליהודי אלג'יריה יועד על ידי משטר וישי גורל דומה לזה של יהודי תוניסיה. בהגעתנו, גילינו שהוכנו רשימות של יהודים למסירה לגרמנים בבואם לאלג'יריה. אני, בהיותי בנו של הרב הראשי, נמצאתי כמובן בראש הרשימות. בתחילה סברנו שמדובר "אך ורק" ברדיפות שהגיעו לממדים קיצוניים. רק אחרי המלחמה, בפוגשנו את ניצולי מחנות ההשמדה ובהגיע

לידינו ידיעות מדויקות, הבנו שהיה אז ניסיון ממשי למחיקת העם היהודי כאומה. גורלי האישי נקשר אל השואה בכך שבמחזור הראשון של בית הספר למנהיגות יהודית, אורסיי (Orsay), פגשתי את מי שעתידה הייתה להיות אשתי ושהייתה יתומה למשפחה שנכחדה כולה באושוויץ.

בנייה מחדש של הקהילה ומוסדותיה בצרפת

מיד בתום המלחמה חזרתי לצרפת, ושם התחלתי את החלק השני של חיי. עוד בהיותי בצבא, בחזית אלזס, קיבלתי ככל מדריכי תנועת הצופים מכתב ממייסד התנועה רוברט גמזון, המכונה "קסטור". במכתב היה תיאור של תכניות עתידיות לשיקום הקהילה היהודית בצרפת מייד אחרי הניצחון. בצרפת נכחדו רובם הגדול של מנהיגי הקהילה והמוסדות, וגמזון לקח על עצמו להחיות תכנית שנקמה בזמן המלחמה על ידי אדם בשם ג'ילברט בלוך (Gilbert Bloch), בוגר בית הספר הגבוה "פוליטכניק" שנרצח על ידי הגרמנים ימ"ש בפעולת תגמול של הפרטיזנים. הייתה זו תכנית להקמת בית ספר גבוה להכשרת מנהיגות שתיקח על עצמה בהמשך את שיקומה של הקהילה בצרפת.

בקריאתו ביקש קסטור מכל אחד מאיתנו להקדיש שנה אחת מחייו לפני שיתחיל לארגן את חייו הפרטיים, לשם התאספות וארגון של מרכז ללימודי מקורות היהדות, שבו ננסה להבין את משמעות האירועים שפקדו אותנו בזמן השואה. יחד עם זאת הוא קיווה שנהפוך לחלוצי המנהיגות שתשקם את הקהילה. זכור לי הערב שבו קיבלתי את מכתבו, בתוך אוהלי בחורף הנורא של 1944 באלזס, זמן קצר לפני חציית נהר הריינוס. נעניתי לאתגר ומייד אחרי שהחלמתי מפצעי הצטרפתי לקבוצת המייסדים.

באותה התקופה החלה להתגלות לפנינו מציאותה של הצינונות ושל מה שהחל להתרקם סביבה, אך מאמצינו הושקעו בעיקר ביצירת קשר עם ארץ ישראל במובנה התורני ובשיקום הקהילה היהודית בצרפת. גם באלג'יריה לא הצליחה התנועה הציונית הפוליטית לצבור תאוצה של ממש, מכיוון שהיהודים האלג'ירים ראו עצמם כיהודים צרפתים ולפיכך הגיבו להתרחשויות פחות או יותר כמו יהודי צרפת.

בית הספר למנהיגות יהודית באורסיי

כאמור, מייד אחרי המלחמה חברתי שוב אל תנועת הצופים כדי להתחיל בבית הספר אורסיי את שיקום הקהילה. במסגרת זו פגשתי את מי שעתידי היה להיות אחד מהמרכזיים שבמורי הדרך שלי: יעקב גורדין. גורדין היה יהודי יוצא רוסיה שנמלט לגרמניה והתמקם בצרפת בשנת 1933. למעשה, אחד הגורמים שהביאו להחלטתי להצטרף לקבוצתו של "קסטור"

היה הרצון שלי להיות תלמידו של יעקב גורדין, שייצג עבורי אישיות שהצליחה לאחד את התרבות היהודית הנאמנה עם התרבות האירופית. גורדין היה חכם תלמודי גדול, מקובל ופילוסוף, שהצליח להציג בפנינו אפשרות לאיחוד בין המחשבה הכללית והמסורת היהודית, ואשר נקודת המוצא שלו הייתה עולם המושגים של התורה. הבנה זו גרמה לנו לגלות מחדש את חשיבותה וממדיה של המסורת היהודית כפי שהיא משתלבת בפסיפס של התרבות העולמית.

היכרותי עם יעקב גורדין נמשכה חדשים ספורים בלבד, בסוף שנת 1946 ובתחילת שנת 1947. בימים אלו הוא היה חולה סופני וזמן קצר לאחר מכן, בחודש אוגוסט 1947, החזיר את נשמתו לבוראו. לפני פטירתו ביקש ממני להישאר ולהורות את לימודי התורה באורסיי. נענית לבקשתו וכך נשארתי עשרים שנה נוספות בצרפת.

בית הספר שהקמנו היה פנימייתי. בליבה של חורבות הקהילה הייתה הפנימייה למעין נווה מדבר של חיים יהודיים ברמה לימודית גבוהה. בתוך חממה זו החלה לצמוח שכבה של אקדמאים ומורים יהודים שומרי מצוות שלאחר מכן התפזרו לכל רוחות השמיים. כך הייתי חלק מהנבחרת שנטלה על עצמה את תפקיד השיקום של כל מערך החינוך היהודי אחרי המלחמה. הייתה זו עבורי תקופה עמוסה מאוד; גיליתי אז לראשונה את שאר ענפיו של העם היהודי, ובמקביל נחשפתי לזהות הפוליטית של העם שצמחה בלא זיקה כלל למהות דתית או אמונית כלשהי.

הזהות הלאומית

בצרפת נאספו לאחר המלחמה פליטי שואה מנופים יהודיים מגוונים ביותר כגון פולניה, רוסיה והונגריה. היה זה עבורי מפגש עם העם היהודי בתצורה חדשה ונרחבת, ומשמעותית יותר מכל מה שהכרתי עד כה, שדרש עיון מחדש בארגון הקהילות. מפגש זה הצטרף לשבר שהיה לנו עם הזהות הצרפתית, והביא אותי לזהות הישראלית, שהכילה ממד יציב, מוגדר ואחיד הרבה יותר מאותה תופעת שוליים שהכרתי כזהות היהודית הגלותית: מערכת אמונה חסרת עמוד שדרה הנצמדת לזהות לאומית זרה, יוקרתית ככל שתהיה. הזהות הלאומית המושאלת נותרה בהכרח חצויה, מתורגמת וחסרת חיות ועתידה הייתה להיעלם במהירות. צמחה בי אז ההכרה בן הלאומי-פוליטי של העם היהודי, בעוד שבאלג'יריה הזדהיתי כצרפתי בן הדת היהודית.

המציאות הישראלית הכילה את היציאה מן המחותרת שציפינו לה כה ארוכות, ואת החיפוש אחר הזהות הפוליטית היהודית. זה היה הרגע שהתחלתי להבין שמה שמאחד את כל היהודים ברחבי העולם הוא קודם כל השייכות הלאומית ולא השייכות הדתית. השייכות הדתית של עמנו הינה מאוד אישית אך כוללת בתוכה ממד קולקטיבי. דרכו התורנית של מר גורדין הבהירה לי אמיתות פנימיות אשר אותן חשתי באופן טבעי: הפן היהודי הדתי הוא בראש ובראשונה קולקטיבי ולא אישי. הבנתי אז שדת ישראל היא גילוי דרך הפרט של הזהות הלאומית הייחודית

לישראל, ולא מערכת אמונית שסביבה מתאחדים פרטים בעלי אמונות אישיות דומות. במלים אחרות, הגלות הביאה לכך שהקהילה היהודית נתפשה בתודעתנו על ידי שאילת מושגים דתיים זרים לנו במקום במשמעותה המקורית; היינו, עם בעל דרך דתית המתבטאת בחיי הקהילה, ולא קהילה דתית.

עיקר דאגתי בימים ההם היה הקמת קבוצה של הוגי דעות יהודים מעולם האקדמיה, שתהיה מסוגלת להכיר ולהפיץ את תורתו של מורנו מר גורדין. קבוצה שיעדה למצוא לשון תרבותית מודרנית ואקדמית שבאמצעותה תוכל להציג את תורת ישראל, מכיוון שלימוד מסוג זה כמעט לא היה בנמצא עד לתקופה זו. אף על פי שבאופן פנימי הייעוד הרבני המסורתי ליווה אותי, מעולם לא ראיתי את עצמי רב של קהילה במשמעות המקובלת שלה, כממלא את התפקידים הרבניים הפולחניים. בלבי קיננה התקווה ללמוד פילוסופיה כדי שאוכל להציג את המסורת היהודית מתוך היכרות עם שפת ההשכלה המערבית. מעולם לא חשתי את עצמי שייך לאקדמיה, אלא רב המביא את התורה לפתחם של אקדמאים, ולצורך כך הייתה דרושה לי היכרות עם הפילוסופיה הכללית. דא עקא, נאלצתי להפסיק את לימודי תוך זמן קצר, שכן לבקשתו של יעקב גורדין הפכתי למפעל חיים את ההוראה בפועל של תורת ישראל, החל במחזור השני של בית הספר אורסיי.

אנו חוזרים להיות עבריים

בשנים 1954–1955 התחלתי לארגן ביקורים בישראל לתלמידי אורסיי ולאנשי אקדמיה, ובמסגרת זו הגעתי לראשונה לישראל. ההלם היה עצום: ראשית, לראשונה בחיי הרגשתי שאני בביתי שלי. שנית, היהדות קמה לתחייה. חזרנו להיות עם עברי. עם גילוי המציאות הישראלית נחשפו בפניי הממדים המצומצמים של עבודתנו בצרפת. היה זה חסר טעם לחשוב על תחיית הזהות היהודית בכל שפה פרט ללשון הקודש. חשנו בדבר שלא יכול היה להתקיים אלא בעולם עברי של ממש. יכולנו לעבוד בשפות זרות בשביל יהודי התפוצות, אבל בישראל חיינו בעברית.

העברית שבפינו הייתה עברית רבנית תורנית עתיקה. והנה גילינו שמה שהיה עבורנו מסורת עתיקת ימין החל לחדור אל תוך המציאות היומיומית של תקופתנו. מסורת זו הצטמצמה בהתארכות הגלות לידי תקווה משיחית רדומה ורחוקה מן המציאות. לפתע גילינו שבישראל החלום החל לקרום עור וגידים בתוך המציאות ההסתורית. היה צורך בעוד זמן מה עד שתובנה זו תהפוך מוחלטת ובלתי הפיכה.

לקראת סוף שנות החמישים היה בדעתי להוריש לאחרים את המשימה שבה התחלתי ולעלות לישראל, אך האירועים באלג'יריה עיכבו בעדי: לבקשתו של אבי זצ"ל באתי לאלג'יריה כדי לעזור בארגון הקהילה לקראת הגירתה לצרפת. הגעתם של אלו לצרפת הגבירה את הצורך בבניית מערך חינוכי וקהילתי, שכן בתהליך ההגירה לא נערך דבר בצורה מתוכננת, ויהודים אלה

התפזרו בכל רחבי צרפת. בריאותו של אבי הייתה בכי רע באותם הימים ושילוב זה של נסיבות עיכב את עלייתי ארצה בעוד שנים אחדות.

הזעזוע השני שחוויתי היה מלחמת ששת הימים. זה היה הרגע שהחלטתי לעקור עצמי מן הגלות ולעלות לארץ ישראל. העולם היהודי כולו עקב בדאגה אחר ההתרחשויות של המלחמה תוך חשש מציאותי מאוד להמשך קיומה של מדינת ישראל. נוספה על כך גם העובדה שילדי גדלו והלכו ונוכחתי לדעת שהשתלבותם במציאות הישראלית תקשה עליהם ככל שתתאחר עלייתי לישראל. שלחתי את ילדי לבית ספר יהודי ועבורם היה זה ברור כשמש שהם חלק מעם ישראל. הם היוו חלק מהמציאות היהודית של זמננו ולא רציתי שייאלצו לחוות את הפיצול הנפשי שהיה מנת חלקנו.

בהגיעי לישראל נוכחתי לדעת שהייתה לי עדיין מחויבות כלפי הקהילה דוברת הצרפתית, מכיוון שהיו לי הכישורים הדרושים, ולכן עודני מגיע מפעם לפעם לצרפת. בהיותנו בניו למשפחת רבנים, היינו מודעים להיותנו מקרה מיוחד. בשיחתם של הוריי ובני דורם היו משמשות בערבוביה הערבית המיוחדת לבני אלג'יר, הצרפתית, ולעיתים הספרדית והלדינו. כשהיו הרבנים נפגשים אצל הוריי היו משוחחים בלשון הקודש כפי שנשמרה בשיח הרבני מימי הביניים. בביתנו שרתה אווירה מאוד עברית ותורנית, אך היה ברור לנו שאין זו התמונה הכללית בבתי יהודים אחרים אשר בנו את התפישות הדתיות שלהם בזיקה לתרבות המערבית.

באופן מאוד מודע זכינו להתחבר למסורת אשר לא הייתה מוכרת בתרבויות אנושיות אחרות. המסורת הזו לימדה אותנו להאמין במה שבמשך זמן רב היה מעט מסתורי: כל יהודי, אפילו הוא אתאיסט, הוא בן ברית. האמונה בכך התחזקה בנו עם הזמן כאשר ראינו את יד ההשגחה במציאות של ההסתוריה היהודית (המשותפת לכל היהודים כולל האתאיסטים שבהם).

לנגד עינינו עמדה תמיד ההבנה העמוקה, כי שורש אמונת התורה הוא בקריאה המגיעה מהאל אל האדם, בעוד שבתודעה הפגאנית האדם הוא שמחפש את אלוהיו. בסיס הזהות העברית היה מקראי, ובו טמונה ההכרה כי העולם הוא יציר כפיו של בורא שהתגלה כאלוהי ישראל. ידעתי אמנם, שהנוצרים והמוסלמים טוענים לקשר עם אלוהי ישראל, אך עד מהרה הבנתי כי מדובר בשני מקרים יוצאי דופן, במובן זה שהם קיבלו על עצמם את אלוהי ישראל בעוד שהם דחו את היהודים. בעינינו נחשבו המוסלמים למונותאיסטים כיוון שבפולחנם לא נכחו צלמים ותמונות. ידענו שהם היו בניו למשפחת אברהם בעוד שהנוצרים נחשבו בעינינו מאמינים שלא השתחררו עדיין ממערכת האמונות והמושגים הפגאנית.

המפגש עם העולם המוסלמי גילה לעינינו מערכת מבוססת ועקבית של אמונה שהיה בה משהו טבעי. המפגש עם העולם הנוצרי עברונו, יהודים אלג'ירים, היה גילוי של עולם אקזוטי, זר ומוזר: אירופאים המדברים על המקרא אך מחזיקים במנהגים שנראו לנו כעבודה זרה. עולמם הרוחני של הנוצרים נראה לי סתום, מכיוון שלמרות שהותי הארוכה באירופה, גדלתי בנוף תרבותי יהודי-מוסלמי. בעיניי, יש באסלאם משהו טבעי: המחלוקת שלנו היא מחלוקת בין

קרובים. הדתיות הנוצרית לעומת זאת, תיראה לי תמיד מלאכותית. עבור ישראל, מדובר בהתגלות של האל לבני האדם, והדרך היהודית היא הבעת הנאמנות להתגלות זו; בעוד שאצל אומות העולם מדובר בחיפוש תרבותי-רוחני אחר משמעות העולם, הנפגש עם רעיון האל והופך אותו לדת בעלת תפישה כזו או אחרת. מאז ילדותנו הורגלנו לתפוש זאת כפגאניות.

גלות אשכנז מורכבת ברובה מצאצאיהם של גולי בית ראשון, שלא שבו לארץ ישראל בשיבת ציון בימי הבית השני. כתוצאה מכך, מושרשת בתודעתם חווייתו של עם לפני חזרתו מהגלות. לעומתם, הספרדים חזרו מגלות בבל, והם צאצאים לגולי הבית השני. כששמענו אודות הדגל הכחול לבן, שירת התקווה, וקבוצת הכדורגל הישראלית, ראינו בהם מייד סימני גאולה לאומית והטמענו אותם בטבעיות בקהילה. העולם הספרדי שהתפתח בין תרבויות אסלאמיות לא חי במתח רוחני מתמיד עם עולם המאמינים שסביבו, שכן אלו מעולם לא ניסו לגזול את זהותנו ולטעון שהם ישראל האמיתי. מכיוון שכך, התנהלו היחסים עימם ברובד הדתי על מי מנוחות. נכון שהאסלאם השפיל את מעמדם הפוליטי של היהודים, אך זוהי סוגיה נפרדת. בעולם האשכנזי המצב שונה לחלוטין. החיים לאורך דורות במפגש עם הנצרות המעמידה עצמה כישראל האמיתי, הצליחו לקעקע אפילו את ביטחונם של ישראל בצדקת דרכם ובזהותם. עבור יהודי ממוצא ספרדי, הרעיון שהנצרות היא ישראל האמיתי הוא מגוחך ותו לא.

גברה והלכה בקרבי הוודאות שרק טירוף הדעת יגרום לי שלא להצטרף ליעוד משותף זה של העם היהודי, לתקווה המשיחית שהפכה למציאות. עם זאת לא חדלו להטרידני שאלות כגון: מדוע הייתי דווקא אני זה שעבר את התהליכים האלו ולא יהודים אחרים שגדלו באלג'יריה, ושנסיבות הקיום שלהם היו פחות או יותר זהות לשלי? האם מדובר פשוט בחסד עליון? האם מדובר בזכות אבות? האם היה זה מזל או גורל שעזר לי לפגוש מורי דרך שהציבו אותי בנתיב הנכון? האם מדובר בייעוד אישי שישאר לעולם מסתורי עבורי?

יהודי נאמן רואה עצמו חלק משרשרת בלתי פוסקת וחלק מתמונה כוללת יותר. תהליך זה של גלגול זהות עבר עליי כסיפור אישי, אך מהווה בעת ובעונה אחת גם מקרה פרטי של תהליך כללי ישראלי שהתרחש בדור התקומה.

פתיחה: העברי - נשא ההתגלות

על פי הרב אשכנזי, רק ה"עברי" – אותה דמות המהווה חלק מעם שלם, שחוותה את התגלות הבורא במעמד הר סיני, ומכילה בתוכה קדושה ובריאות, טהרה ונבואה – מסוגל ללמוד את התורה לאמיתה. "עלינו לחזור ולהיות עבריים", היה אומר שוב ושוב במהלך שיעוריו, "לשמוע בעזרת הלב, ולהבין בעזרת הנשמה". המשל שהמשיל לכך – ונמשלו בצדו – היה: כשבוערת אש, לא מזעיקים איכרים או מהנדסים, כי אם כבאים. מדוע? כי להם ניתן התפקיד של כיבוי השריפה, ובהתאם לכך ניתנו להם הכלים והכללים. עם ישראל קיבל את התפקיד של הפנמת החוויה האלוהית, מימוש הקדושה ואיחוד המידות בעולם, ובהתאם לכך ניתנו לו הכלים והכללים. לאחר אלפיים שנות גלות חזר עם ישראל אל ארץ ישראל, ועתה לא נותר לנו כי אם לחזור ולהיות עבריים, כלומר לחזור ולהיות נביאים. לאור זאת אנו מבינים שהלימוד העברי של התורה שונה מכל לימוד רגיל המוכר לקורא מכל תחום אחר. לימוד תורה לאמיתה משמעותו כניסה לדו-שיח חי עם תורת ישראל, דו-שיח שמטרתו להרחיב את הבנותיו, את דמיונו ואת הרגשותיו של הקורא מעבר למילים, למקום ולזמן.⁴

4 תורת ישראל קיימת כתורה מזמן בריאת העולם. בזה היא שונה מהנצרות ומהאסלאם, שהם דתות של אדם (ישו / מוחמד). בהיותה אלוהית, יש בתורה יסודות שמעבר לזמן ולמקום, במיוחד בשאלת הברואה, כפי שיוסבר להלן. בשלב זה חשוב להקדים ולהבהיר, שברוב החוגים והמסגרות המקובלות שבהם נקראת התורה לצורך לימודה, קיימת בעיה של הבנה פשוטה של הטקסט הנקרא (כאן יש לציין לטובה דווקא את החוגים האקדמיים, המשוחזרים בדרך כלל מבעיה זו. מאידך, ביחס המחקר האקדמי אל התורה אין אנו מוצאים הודאה בקדושת הנבואה). אנו משתמשים בעברית המודרנית – הנשמעת לכאורה כמו לשון הקודש – כשפת הדיבור שלנו, ומאלצים את העברית המקראית העתיקה להתאים למשמעויותיה המודרניות. בהמשך נעמוד על המתח הקיים בין הסמאנטיקה של הטקסט המקראי למשמעויות המודרניות של העברית השימושית.

תופעה לא רצויה הקיימת בלימוד התורה היא, שלומדיה אינם רואים תמיד מה באמת כתוב בה⁵. הלומד נוטה לפעמים לבאר מילה על-פי נרדפיה. נשתדל להראות כי בתורה אין זה כך. לכל מילה, לכל אות, לכל תג, יש משמעות מיוחדת⁶. יתירה מזאת, בהמשך נגלה שהקורא הטיפוסי מתרגם את המילים העבריות לתפיסת עולם ולצורת חשיבה המושפעות בעיקר מהתפיסה היוונית-לטינית⁷, הנוצרית או המוסלמית, אותן תפיסות שהשפיעו על הקהילות היהודיות במשך אלפיים שנות גלותן. כל דפוסי המחשבה הללו מנוגדים לחלוטין לרוח התורה עצמה⁸, ולכן הקורא מתבקש לנטוש אותם ולהתחבר לחשיבה עברית מקורית, כפי שהיא כוונתה מלכתחילה, כפי שהיא ניתנה במקור על ידי בורא העולם לעם העברי.

שינוי זה איננו קל, ולכן, בתהליך הלימוד מתעוררות שאלות רבות הנובעות מהמעבר מעולם חשיבה אחד לאחר. עם זאת, אין ספק שתוך כדי לימוד עקבי, הפרטים, כמו גם תמונת העולם הכללית המתוארת בתורה, ילכו ויתבהרו. בשלב הראשון, אם כן, עובר היהודי דרך מסננת של תרגום, המאבנת את רעננותו של הטקסט המקראי כפי שניתן⁹.

כדי לחשוף את האמת המסתתרת מאחורי פסוקי התורה, על הקורא לחזור ולהיות עברי, כלומר, לחזור ולהתחבר לאותה אמת אחת ויחידה הקיימת בעומק נפשו של כל יהודי. לימוד התורה מציב בפני כל קורא את הבחירה אם להוציא מן הכוח אל הפועל את הכוחות הגנוזים בתוכו או להתעלם מהם, ולהמשיך לחיות את חייו כמו כל אדם אחר על פני האדמה.

רובנו אנשים של הרגלים קבועים. שינוי בכלל ושינוי עצמי בפרט דורשים כוחות ותעצומות נפש. התחדשות והתחברות עם החיות שבתורה יכולות להיות מהלכים לא קלים. נוח יותר להתייחס למציאות דרך דפוסים קבועים, דרך דעות קדומות ותבניות מחשבתיות מוכרות. לפיכך, האתגר האמיתי של כל אדם שרוצה לפענח את המסר התנ"כי הוא לעזוב את המוכר לו, ולקרוא את הכתוב בעיניים חדשות, רואות, עבריות.

בורא העולם הציב דרישה דומה בפני אברהם אבינו, העברי הראשון, באומרו לו (בראשית יב א): **לֵךְ לְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמְמֹלַדְתָּהּ וּמִבְּיַת אֲבִיךָ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אֲרָאָךְ**. הוא דרש ממנו להיפרד מהמסגרות הרגילות, המקובלות והמוכרות לו, כדי להגיע לתובנות חדשות.

5 הרב היה מגדיר אותם בבדיחות "דתיים מדי".
 6 במרכז פירושו המילולי של מלבי"ם (ר' מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל) למקרא עומדות האבחנות הסמאנטיות הדקות שבין הנרדפים. הוא גם כתב חיבור מיוחד על הסמאנטיקה של הנרדפים המקראיים: ספר יאיר אור: בנתיבות שמות ופעלים נרדפים, ורשא תרנ"ב.
 7 הרב אשכנזי נהג לומר כי דרמה היא אופטימית בעוד שטרגדיה היא פסימית. בדרמה יש תקווה ובחירה, בטרגדיה הכל קבוע מראש.
 8 על הקושי להינתק מדפוסי החשיבה היווניים ראו למשל: מ"ד קאסוטו, "סידורו של ספר יחזקאל", בתוך ספרו: ספרות מקראית וספרות כנענית, ב, ירושלים תשל"ט, עמ' 108-117, ובמיוחד עמ' 108.
 9 כולל הישראלים ששפת אמם היא עברית, "דתיים" ו"חילוניים", מלומדים מחוגי הישיבות ומהאקדמיה כאחד.

'ארץ' – מלשון רצון, ועל שם כך נקראת ארץ ישראל, בבחינת: "ארץ – העושה רצון קונה"¹⁰.

'מולדת' – לשון התכונות המולדות והטבעיות של האדם.¹¹

'בית אב' – לשון התכונות האלוהיות, הניתנות לאדם מאביו שבשמים.¹²

האדם המודרני איבד את יכולת הפליאה. ברם, מהות התורה היא הפלא האלוהי. אדם שאינו מסוגל להתפלא, להתפעל, להתרגש, להתלהב – איננו אדם חי. אדם כזה הוא אטום לחיות ולקדושה. הוא מתהלך ומתפקד בעולם, אך במציאות אין הוא יותר מיצור דומם, הנראה כלפי חוץ כמו בן אדם. ההרגשה וההתרגשות שייכים כבר לאיכות הצמיחה שבתוכנו; ואילו היכולת לתקשר, להיות בשיג ושיח עם האחר, כמו גם היכולת להזדהות עם מכאוביו, צרותיו ושמחותיו של הזולת, מאפיינים כבר את המְדַבֵּר.

העברי הוא ככל האדם, והוא בעל יתרון רק ביכולת השגתו הנשמטית. הוא מְדַבֵּר המסוגל לעבור את מחסום הדומם ואפילו הצומח שבקרבו, ולהתחבר למשהו עוֹבְרֵי הנמצא בתוכו, המקשר אותו עם משהו הקיים מעֵבֶר למציאות הגשמית של עולמו, מציאות מופלאה, סוחפת ומפעימה, הנעלה יותר מכל מה שמוכר לו בעולם הסובב אותו, שבו הוא ניזון מחמשת חושיו, ובנוסף: מהרגש, מהדמיון ומהשכל.

בראשית א ד-ה:

וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ כִּי-טוֹב וַיְבַדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַחַשְׁמַיִם:
וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָאָרֶץ יוֹם וְלַחַשְׁמַיִם קָרָא לַיְלָה וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם
אֶחָד:

לאור מתלווה מיד תחושה של "כי טוב". כשהאדם מקבל תשובות אמיתיות לשאלותיו, כשהוא מבדיל בין אור האמת להיעדרה, כשמתוך הערב והערבוביה צומח הבוקר, כשמאותה תהייה של התווה פורצות לפתע הבנה חדשה וידיעה עמוקה של אמת אחת ויחידה, או אז חש האדם שלמות שכמותה לא חווה מעולם, שלמות שלמענה הוא נברא.

הספר הזה מיועד להביא אור לכל העברים באשר הם.

10 ר' ישעיה הורוויץ, ספר שני לוחות הברית, ווי העמודים, פרק יא.

11 הפסוק שממנו ניתן ללמוד כי 'מולדת' היא מורשת האב המוליד הוא: וּמִוֹלְדָתָהּ אֶשֶׁר הוֹלְדָתָהּ אֶתְרִיקָהּ לָהּ יְהִי עַל שֵׁם אֲחִיקָהּ יִקְרָא בְּנַחֲלָתָם (בראשית מח ו), המקרא מפרש את עצמו: וּמִוֹלְדָתָהּ = אֶשֶׁר הוֹלְדָתָהּ.

12 ראו: ר' יהודה הלוי, ספר הכוזרי, מהדורת י' אבן-שמואל, תל-אביב תשל"ג, מאמר א, אות צה.

שער ראשון
הבריאה

